

ZIYA GÖKALP DÜŞÜNÇESİNDE KÜLTÜR VE UYGARLIK SORUNU

(Doç. Dr. Nigar HÜSEYİNOVA, nigar.huseynova@gmail.com)

Türk insanının inancına sonsuza kadar kazınmış Türkçülük düşüncesine göre bizler bir millet olarak Ziya Gökalp'a borçluyuz.
Yazardan...

Özet

Bu makalede, Gökalp'in kültür ve uygarlık öğretisi Türkçülük idesinin bir parçası olarak araştırılmaktadır. Gökalp Batı uygarlığı değerlerini benimsemekle beraber Türkiye toplumunun modernleşmesi konusunun bilimsel açıdan çözülmesinde önemli katkılar yapmıştır.

Gökalp, "kültür" ve "uygarlık" anlayışlarının benzer ve farklı yönlerini açıklayarak Türk ulusal kültürünün ve İslam'ın Batı uygarlığıyla bir araya gelebileceğini bilimsel-kuramsal açıdan araştırmıştır. Gökalp Türkiye'nin kültür tarihini antik, Türk-Müslüman ve çağdaş kültür dönemlerine ayırmıştır.

Makalede belirtildiği gibi, Gökalp kültür ve uygarlık birliğini onların her ikisinin toplumun dini, irfani, yasal, entelektüel, estetik, ekonomik, lengüistik ve teknoloji alanlarını kapsamasında görüyordu. Kültürle uygarlığın farkları aşağıdakilerden oluşmaktadır:

- Kültür ulusal, uygarlıksa uluslararası olay olarak görülmekte;
- Kültür belli millete, uygarlıksa aynı sosyal gelişme düzeyinde olan birkaç millete özgü sosyal kuruluşların toplamını yansıtmaktadır. Örneğin, Batı uygarlığı Avrupa ve Amerika'da yaşayan milletlere aittir. Bu uygarlığa İngilizlerin, Almanların, Fransızların ve diğer Avrupalıların kültürleri girmektedir.
- Uygarlık bilinçli çalışmanın ürünü gibi rasyonel özellik taşır, onun değeri bir millettten diğerine aktarılır. Kültür ise daha çok belirli bir milletin duygularını, heyecanlarını ve iç dünyasını ortaya koyar.

Anahtar kelimeler: Felsefe, Kültür, Uygarlık, Türkçülük, Milletçilik, Çağdaşlaşma.

THE PROBLEM OF CULTURE AND CIVILIZATION IN THE THOUGHT OF ZIYA GÖKALP

Abstract

The article examines Gökalp's doctrine of culture and civilization as an integral part of the concept of Turkism. As a result of the research, it is clear that this doctrine of Gökalp plays a leading role in the scientific solution of the problem of modernization of Turkish society by assimilating the values of Western civilization.

Explaining the similarities and differences between the concepts of "culture" and "civilization", Gökalp studied scientifically and theoretically the compatibility of Turkish national culture and Islam with Western civilization. Gökalp divided the cultural history of Turkey into ancient, Turkish-Muslim and modern cultural periods.

As noted in the article, Gökalp saw the unity of culture and civilization in the fact that they both covered the religious, spiritual, legal, intellectual, aesthetic, economic, linguistic and technological spheres of society.

The differences between culture and civilization are as follows:

- culture is a national event, and civilization is an international event;
- Culture is a set of social institutions specific to a particular nation, and civilization is a set of social institutions specific to several nations with the same level of social development. For example,

Western civilization belongs to the nations living in Europe and America. This civilization includes the cultures of the English, Germans, French and other Europeans.

- Civilization is a product of conscious activity and has a rational character, its values are passed from one nation to another. Culture, on the other hand, expresses the feelings, emotions and inner world of a certain nation.

Key Words: Philosophy, Culture, Civilization, Turkism, Nationalism, Modernization.

1. Giriş

Avrupa ve Asya'nın tam ortasında bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nde kültür ve uygarlığın karşılıklı ilişkileri sorunu çok ilgi çekmektedir. 20. Yüzyılın başlarında ünlü Türkiye sosyologu, ve politikacısı Ziya Gökalp Türkçülüğün teorisini hazırlayarak onu bağımsız ideolojiye dönüştürmüş ve bu kuramı Türk halklarının kalkınmasında hizmet veren güçlü manevi değer şekline sokmuştur. Türkçülüğün esaslarını araştıran Z.Gökalp millet anlayışını belirlemiş, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Avrupalılaşmak* sloganını savunmuş, Türkçülüğü bir tek politikadan değil, hem de dini yönetimden uzak bir düşünce olarak araştırmıştır. Ulusal kültürle (harsla) uygarlığı Gökalp birbirinden ayırmış, kültürün ulusal olmasına rağmen, uygarlığın uluslararası önem taşıdığını, bu anlamda kültür yalnız bir milletin din, ahlak, hukuk, zekâ, estetik, dil, ekonomi ve makinelerle ilgili yaşamlarıyla uygunluk oluşturduğunu, uygarlığın aynı gelişme düzeyinde olan milletlerin sosyal hayatının ortak fenomeni olduğunu savunmuştur. Bu konu önemli olmakla beraber çok tartışılması gereken bir husustur.

2. Araştırma Yöntemi

Makalede Ziya Gökalp'in kültür ve uygarlık öğretilerinin ortaya çıkması ve gelişme özellikleri ilgili literatür okunarak incelenmiştir.

2.1 . Konunun İşlenme Derecesi (Literatür)

Makalede Arnold Toynbee, Oswald Spengler'in eserlerine dayanan Ziya Gökalp'in kültür ve uygarlık düşüncesi araştırılmıştır. Ziya Gökalp Çağdaş Türkiye'de felsefi fikrin uyanışında önemli katkıda bulunan ünlü bir bilim insanıdır. 20.yüzyılın 20 – 30'lu yıllarında Sovyet bilim adamları Türkçülüğü yanlış olarak, bazen de bilerek Pantürkizm ve Panosmanizm'le karıştırıyorlardı. Bu bilim adamlarından biri olan A.Alimov yazmış olduğu *Türkiye* makalesinde 1908 yılındaki devrim sırasında Türkçülük idealarının aynen Türk milletçiliği gibi geliştiğini, sonradansa onun Pantürkizm'e dönüştüğünü yazıyordu (Alimov, 1934: 50 – 51). Fakat bu bilim adamı konuya yanlış konumdan girdiğinden Türkçülüğün ve Pantürkizm'in gerçek anlamını açamamıştır.

A.F.Miller, A.S.Tventinov, L.O.Alkayeva da aynı hatayı tekrarlamış, bir tek D.Z.Yeromeyev Kemalizm, Türkçülük ve Pantürkizm'in ideolojik çerçevesini Marksizm Leninizm bakış açısından bile olsa belirlemeye çalışmıştır.

Bu dönemde *Türk Yurdu* dergisi de, Eski Sovyet araştırmacılarının eserlerinde şovenist bir basın organı olarak tanıtılmıştır. Yalnız Azerbaycan araştırmacısı E.Y.Hasanova 1961 yılında yazmış olduğu makalede *Türk Yurdu*'nun ilerici motiflerini anlatmıştır (Hasanova, 1961).

Ziya Gökalp'ın Türkçülük ideolojisine ait Batı araştırmacılarından Morris Cohen, İsrail oryantalisti U.Heyd, ABD araştırmacısı Charles Hostler diğer Avrupa araştırmacıları A.Konross, Hans Kohn, Thomas Lewis, F.Tachoy, R.Devicon, Türkiyeli bilim adamları N.Berkes, K.Karpat, C.B.Akal, C.Osmanoğlu, Y.Toker, M.A.Beyhan ciddi araştırmalar yapmışlardır. 1959 yılında ünlü Türk sosyologu Niyazi Berkes'in editörlüğünde Z.Gökalp'ın eserlerinden seçmeler *Türk Milletçiliği ve Batı Uygarlığı* adıyla İngilizce yayımlandı.

1964 yılında Kanada'da yayımlanmış *Türkiye'de Çağdaşlaşma* eserinde Niyazi Berkes Ziya Gökalp'ın Türkçülük anlayışının kültüre dayandığını (Niyazi Berkes, 1964: 364) belirtiyordu.

Azerbaycan araştırmacılarından E.Hasanova, Y.Rüstemov, A.Mustafayev, M.Balayev, E.Tağıyev, E.Necefov Z.Gökalp'ın bakış açısı ve görüşlerini araştırmışlardır. Araştırmalardan Z.Gökalp'ın milleti kültürel manevi kategoriler gibi gördüğü belli oluyor (Mustafayev A.X., 1990: 20).Ünlü Azerbaycan filozofu R.Kurbanov ve A.Mustafayev de Z.Gökalp'ın milliyetçilik fikrini felsefi açıdan araştırmışlardır (Kurbanov, 1980).Azerbaycan bilim adamı Y.Rüstemovun görüşünce, Türkiyeli sosyolog Ziya Gökalp dini kültürün ayrılmaz parçası olarak görmüştür (Rüstemov, 1980: 75).

Z.Gökalp'ın düşünce açılarında, çalışmalarının değişik aşamalarında bazı değişiklikler yaşanmıştır. 1908 yılına kadar o Jön Türklerin Anayasacılığının ve Osmanlıcılığının etkisi altında kalarak toplumdaki ileri süreçleri ve bağımsızlık düşüncelerini savunsa da 1908 yılından sonra, milletçiler grubu adından konuşmaya başladı. İstanbul'da Z.Gökalp, Kazan'dan, Kırım'dan ve Azerbaycan'dan gelmiş aydınlarla görüşükten sonra, görüşlerinde Türkçülük daha fazla olmuş ve o modernleşme uğruna mücadeleye başlamıştır. İşte o dönemde Z.Gökalp *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak* adlı ünlü eserini yazmıştır. Gökalp, Türkçülük kuramını üç dereceye ayırıyordu: 1) Türkiyecilik; 2) Oğuzculuk veya Türkmencilik; 3) Turancılık. Ona göre kültür açısından "birleşmesi kolay olan Türkler, Oğuz Türkleridir" (Türkiye Türkleri, Azerbaycan Türkleri, Türkmenler vb.). Gökalp bu birliğin amacının daha politik birlik olmayacağını da belirtmiş, "...bugünkü ülkümüz Oğuzların yalnız kültürce birleşmesidir", "Türkçülüğün uzak ülküsü – Turan adı altında birleşen Oğuzları, Tatarları, Kırgızları, Özbekleri, Yakutları dilde, edebiyatta ve kültürde

birleştirmektir” (Gökalp, 1991: 39). Ona göre “Turan düşüncesi olmasaydı, Türkçülük bu kadar hızla yayılmayacaktı. Bunun yanında kim bilir, belki de ilerde Turan ülkücülüğünün gerçekleşmesi de mümkün olacaktır. Ülkü geleceğin yaratıcısıdır. Dün Türkler için hayali bir düşünce durumunda olan ulusal devlet bugün Türkiye’de bir gerçek olmuştur”. “Turan – tüm Türklerin geçmişte ve belki de gelecekte bir gerçek olacak vatanıdır; “Turanlılar yalnız Türkçe konuşan milletlerdir” (Gökalp, 1991: 39). Gökalp Türkçülükle halkçılığın beraber yürümesi gerektiğine inanıyordu. “Her Türkçü politika alanında halkçı, her halkçıysa kültür alanında Türkçü olmalı”. “Politikada mesleğimiz halkçılık ve kültürde mesleğimiz Türkçülüktür” (Gökalp, 1991: 133).

Z.Gökalp ilk defa Türkçülük düşüncelerini yapılandırmış, Türklere yeni hayat ilkeleri sunmuştur. O ilk defa Émile Durkheim’in sosyolojisini kullanarak, Türkler için millet, kültür, uygarlık anlayışlarını ortaya koymuştur. Türk filozofu milletçiliğini hukuk, bilim ve dinden ayırmalı, bağımsız olmalı, din devletten ayrılmalı, laiklik ilkeleri oturmalı, devlet demokratik vatanperverlik ideolojisine dayanmalı, ulusal kültür geliştirilmeli, Batı uygarlığı içinde ulusal özgürlük korunmalı düşüncesindeydi.

3. Ziya Gökalp’te Kültür Ve Uygarlığın Karşılıklı İlişkisi

Çağdaş Türkiye’nin sosyal felsefi fikir tarihinde ilk olarak Ziya Gökalp kültür ve uygarlık meselesini çok yönlü, sistemli şekilde işlemiştir.

Ziya Gökalp daha *Türk Yurdu* dergisinde Türklerin yararı adına çalışarak edebiyat, irfan, ekonomi, politika, tarih, arkeoloji, mantık, eğitim-öğretim, etnografya, Türk dünyası, eleştiri, bibliyografi bölmelerinde önemli fikirler söylemiştir. “Derginin idesi Türkçülük fikrini, ideolojisini, yani milletçiliği çok yönlü geliştirmektir” (Hasanova, 2000: 194). Ziya Gökalp ilk olarak Osmanlıca’yı sadeleştirmeyi, edebiyatı halkın anlayacağı şekle sokmayı, sanatın, güzel sanatların ulusallaştırılmasını, *Halka Doğru* sloganıyla gelişmesini, İslam dininde reformlar yaparak onu milletçilikle uzlaştırmayı, bütün Türk dilli halklarla iletişim kurmayı istiyordu (Hasanova, 2000: 194). Bu fikri Gökalp 1913 – 1914’lü yıllarda *Türk Yurdu* dergisinde yayımladığı “*Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*” adlı ünlü çalışmasında işliyordu.

Ziya Gökalp Türkçülüğün felsefi ve sosyolojik temellerini eserlerinde şekillendirirken ünlü sosyologların kuramlarını Türkiye gerçeklerine uygulamak girişiminde bulunmuştur (Gökalp, 1960: 30). Bu kuramın ana hattını din, ahlak, milletçilik gibi sosyal gerçeklerin nesnel gerçek olarak varoluşu oluşturmaktadır. Bunlar değişik bireylerin isteğine bağlı değiller. Toplumsal ortak düşüncenin toplamıdır. Ziya Gökalp bu fikirlerin oluşum yolunu aradı ve Türkler için en uygun ve en gerekli olanın Türkçülük olduğunu gösterdi. Bu ideolojinin kurucularıysa şairler, yazarlar, bilim adamları, filozof ve sosyologlar olmalıdır. Ziya Gökalp devrimler, sosyal dalgalanmalar sırasında

milletçilik düşüncesinin ortaya çıktığını ve onun gelişimin tetikleyici gücüne dönüştüğünü, Türkçülüğün program ve teorisinin anlamını eserlerinde belirtiyordu. Ziya Gökalp Türkleri İslam yanlısı olmaya da çağırıyordu: “Çünkü İslam onların bir türlü ulusal dini olmuştur” (Gökalp, 1960: 53). O, yüzyılın gericiliğinden kurtulmak için aynı zamanda reformlar yapılmasını ve çağdaşlaşmanın Türkçülük düşüncesinin önemli amaçlarından birisi olması gerektiğini de belirtiyordu (Gökalp, 1960: 53).

Jön Türkler hareketinin katılımcısı olan Ziya Gökalp sonraları Mustafa Kemal Atatürk hareketinin ünlü adamlarından biri oldu. Boşuna değil ki o Atatürk devriminin ünlü filozofu sayılıyordu. Çünkü Atatürk reformlarının gerçekleşmesinin teorik temellerinin kurucusu Ziya Gökalp sayılıyordu. Belirtildiği gibi o dönemde Yeni Türkiye'nin ünlü düşünce adamı olan Ziya Gökalp günümüze kadar da oldukça orijinal ve etkili fikir adamı olarak kalmaktadır (Tağıyev E. Vb. 1994: 21).

Tarihten bilindiği gibi Türkler diğer milletlere karşı kötü fikirli ve saldırgan olmamışlar. Ziya Gökalp'a göre bu ulusal karakter Türklerin manevi değerlerine de yansımıştır. Türk iç dünyasını en eski zamanlardan başlayarak araştıran Ziya Gökalp Türkçülüğün, Türk özelliğinin çok doğru bir tanımını yapıyordu: “...Türkçülük tüm aşkıyla yalnız orijinal kültürüne vurgun olma yanında, şoven ve fanatik değildir. Avrupa kültürünü tam ve düzenli şekilde almaya girişildiği gibi, hiçbir milletin kültürüne karşı duyarsızlığı da yoktur. Tam tersi, bütün ulusal kültürlerle değer verir ve saygı duyarız. Hatta birçok kötülüklerini gördüğümüz (saldırılarına uğradığımız) milletlerin bile politik kuruluşlarını sevme yanında, kültürel ve kültürle ilgili eserlerine hayran kalacak, fikir ve sanat adamlarına saygılı davranacağız” (Gökalp, 1991: 87).

Gökalp toplumun yüce özelliklere sahip olduğunu belirtiyordu. Onun sosyal-felsefi araştırmasının önemli görevi Türk milletinin kalkınma yollarını belirlemektir. Onun felsefi mirasında millet kategorisi çok önemlidir. Batılı araştırmacı Y. Heyd yazıyordu: “Gökalp toplumda bulduğu yüce özellikleri millet anlayışına uyguluyor, Allaha inancı millete inamla değiştiriyor: onun yazılarında milletçilik dine dönüşmektedir”(Heyd, 1950: 78). Gökalp'a göre milletin ortaya çıkması toplumun en yüksek aşamaya atlaması sonucu görülür. O bu fikrini onaylamak için Durkheim idesinden toplumun dönemleştirilmesi kuramını benimsemiştir. Bu kurama bakılırsa her hangi bir toplum kendi tarihi gelişiminde dört aşamadan geçer:

- 1) İlkel veya kabile toplumu (aşiret);
- 2) Etnik ortaklığa dayalı toplum (kavim);
- 3) Dini ortaklığa (ümme) dayalı toplum;
- 4) Ortak kültür toplumu (millet).

Gökalp kültürü bütün sosyal kuruluşların girdiği kapsamlı, geniş anlayış hesap ediyordu. O Türk ulusal özelliğinin orduda açığa çıktığına dikkat çekiyor, milletin kalkınmasında kültürel milletçiliği gerekli ve önemli koşul sayıyordu. “Kültür ve uygarlık anlayışlarının karşılıklı ilişkileri arasında farklı ve benzer özellikleri ortaya çıkarmakla Gökalp Batı uygarlığının Türklerce kabul edilip edilmeyişi, İslam ve Batı uygarlıklarının beraber, yan yana yaşaması, Batı uygarlığından nelerin benimsenip, nelerin kabul edilemeyeceği konularının çözümü için yönetsel temel oluşturmuştur”(Necefov, 2002: 69).

Gökalp kültür ve uygarlığın birleşmesini onların her ikisinin “sosyal hayatın dini, manevi, yasal, entelektüel, ekonomi, lengüistik ve teknik alanlarını kapsamada görüyordu. Toplumun belirtilen alanlarının toplamı kültürü ve uygarlığı oluşturmaktadır. Bu anlamda kültür ve uygarlık kısmen çakışır ve sanki aynılık oluşturur” (Gökalp, 1960: 105).

Kültürle uygarlığın farkları aşağıdakilerden oluşmaktadır:

- Kültür ulusal, uygarlıksa uluslararası olay olarak görülmekte;
- Kültür belli millete, uygarlıksa benzer bir sosyal gelişme düzeyine ulaşan birkaç millete özgü sosyal kuruluşların toplamını yansıtmaktadır. Örneğin, Batı uygarlığı Avrupa ve Amerika’da yaşayan milletlere aittir. Bu uygarlığa İngilizlerin, Almanların, Fransızların ve diğer Avrupalıların kültürleri girmektedir.

- Uygarlık bilinçli çalışmanın ürünü gibi rasyonel özellik taşır, onun değeri bir milletten diğerine aktarılır. Kültürse daha çok belirli bir milletin duygularını, heyecanlarını ve iç dünyasını ortaya koyar.

Ziya Gökalp’in felsefi araştırmalarının ana konusu – Türklerin Batı uygarlığının hangi açıdan kabul etmesi ve bu uygarlığın kendi tarihi gelenekleriyle, Türk (2500 yıl) ve İslam (1000 yıl) tarihiyle ilişkisi konusudur. Diğer bir deyişle, onu düşündüren önemli konu Batı Uygarlığına kavuşmakla Türklerin ulusal ve dini kimliğini koruyabilmeleridir.

Ziya Gökalp’a göre kültür – her bir milletin dini, ahlaki, yasal, estetik dille ve bilimle bağlı hayatının uyumlu bileşimini oluşturmaktadır. Kültür toplumun tüm üyelerini içine alan bütün enstitüler toplamıdır. Uygarlıksa – mit aracılığıyla gerçekleştirilen sosyal olaylar toplamıdır. Böylece Ziya Gökalp uygarlığı kültürden farklı kılan önemli açının – kültürün duygulardan, uygarlığınsa bilgilerden oluşması olduğunu hesap ediyordu. İnsan duygularıyla irade ve metoda tabi olmaz. Bu açıdan herhangi bir halk diğer bir halkın dini, etik ve estetik duygularını tekrarlayamaz. Ziya Gökalp’a göre millet kendine özgü kültürüyle nitelendirilen belirli guruplar toplamıdır. Bu yüzden de Türkler yalnız tek dile ve kültüre sahiptirler. O tüm ulusal kültürlerle, bu kapsamda Türkiye tarafından oluşturulmuş ulusal Türk kültürüne de saygı duyduklarını belirtiyordu. Ulusal

kültür ile uygarlığı Gökalp birbirinden ayırıyordu: “Kültür ulusal olduğu halde, medeniyet uluslararasıdır. Kültür yalnız bir milletin din, irfan, hukuk, estetik, dil, ekonomi ve teknikle ilgili yaşamlarının uyumlu bir bütünüdür. Medeniyetse aynı gelişim düzeyinde olan birçok milletlerin toplumsal hayatlarının ortak bir bütünüdür. Örneğin, Avrupa ve Amerika medeniyet kapsamında olan tüm Avrupa milletlerinin ortak bir Batı medeniyeti vardır”(Gökalp, 1991: 40). Böylece *Kültür ve Uygarlık* adlı ünlü eserinde Ziya Gökalp adı geçen her iki gurup – kültür ve uygarlık arasında farklı özellikler olduğunu belirtiyordu. Öyle ki kültür önce ulusaldır, uygarlık geneldir. Uygarlık birçok halkların sosyal hayatın genel malıdır. Belirtiyor ki tüm Avrupa halkları genel Batı uygarlığına sahipler. Ait oldukları bu uygarlık çerçevesinde birer İngiliz, Fransız, Alman ve diğer Avrupa milletlerinin kültürleri vardır (Tağıyev E. vb., 1994: 21).

Ziya Gökalp Türk milletçiliğine, Türkçülüğe İslam ve Batı uygarlığının karşılıklı ilişkisi açısından yaklaşıyordu. O İslam ve Batı uygarlığı arasında genel benzer ilişkiler olduğunu ve Batı uygarlığını kabul etmenin Türk milletçiliğine ve İslam dinine hiçbir zararı dokunmadığını belirtiyordu. Sadece kültür ve uygarlığın eşitlendirilmesi konunun doğru anlaşılmasını zorlaştırır. O İslam’ın bir tek Doğu uygarlığına, Hıristiyanlığın Batı uygarlığına hizmet vermesi iddiasını kabul etmiyordu. Bu açıdan Ziya Gökalp Doğu ve Batı uygarlığının birbirini yalanlanması fikrini kabul etmiyordu.

O yazıyordu: “Osmanlılar Avrupa uygarlığına Türk ve Müslüman milleti gibi girmektedir. Onun fikrinde bu konuya en objektif yaklaşım “*ben Türk milletindenim, Müslüman topluluğundanım, Avrupa uygarlığındanım*” sloganı olabilir” (Gökalp, 1991: 66). Türk milletçiliğini İslam ve Batı uygarlığının karşılıklı bileşiminde gören Gökalp bu bağlamda kültürel milletlerarasıcılık düşüncesini tanıtmaktaydı. O’nun fikrinde, çağdaş makinelerin gelişmesiyle ilgili pozitif bilimlere dayanan, insani değerlere dayalı çağdaş kültür ortaya çıkar.

Ziya Gökalp’ın felsefi idesinin temelini hars (ulusal kültür) ve medeniyet ikiliği ve bileşimi oluşturuyordu.

Ziya Gökalp Batı medeniyetinin feminizm, demokrasi vs. gibi temelleri, ilkeleri Türklerde en eski çağlardan var olduğunu belirtiyordu. Z. Gökalp “Çağdaş Batı uygarlığının demokrasi, feminizm, eşitlik değerlerinin ilk defa Eski Türklerde ortaya çıktığını” yazıyordu ”(Gökalp, 1959: 276).

Ziya Gökalp, diğer milletlerin bugünkü medeniyete girmek için eskilerden uzaklaşmak zorunda kaldıklarını yazıyordu. Oysa, ona göre Türklerin bugünkü medeniyete sahip olmaları için yalnız eskilerine dönüp bakmaları yeterliydi.

Ziya Gökalp araştırmalar sonucu şöyle bir sonuca varıyor; Türk milletinin yücelmesi, yani kendi medeniyetini koruyarak Batı medeniyetini tam sahiplenebilmesi için aydınlar halka ve Batı'ya doğru gitmeliler. İlk öne yani Batı medeniyetine girmeden önce ulusal kültürü (harsı) arayıp bulmak gerekir. Ulusal kültür (hars) ise halktandır. Aydınlar halka doğru gitmekle halktan harsı – kültürü benimsemeli, yani hars (ulusal kültür) terbiyesi görmeliler. Aynı zamanda halka kültür götürmeliler. Burada “kültür” deyince çağdaş dünyanın en ileri medeniyetleri göz önünde bulundurulmaktadır.

Gökalp'a göre Batı'nın ileri bilim ve tekniğinin başarılarını verimli şekilde kullanarak bunların aracılığıyla milleti yüceltmek gerekir. Bunun için o “*halka doğru*” ve “*Batı'ya doğru*” uygun şekilde ulusal kültür (hars) ve tezhîp yöntemlerini ortaya atıyordu.

Ziya Gökalp kültürle tezhîp arasında iki fark da görmektedir. Kültürün *demokratik*, tezhîpinse *aristokratik olması* ilk farktır. Kültür halkın geleneklerinden, alışkanlıklarından, sözlü ve yazılı edebiyatlarından, dinlenen müziğinden, dininden, ahlakından ve ekonomi ürünlerinden oluşmaktadır”(Gökalp, 1991: 84).Böylece kültür halkta olduğu için demokratiktir. “Tezhîpse yalnız yüksek eğitim görmüş, aristokratik bir terbiyeyle yetiştirilmiş gerçek aydınlara aittir”. Tezhîbin aristokratik olması da buradan kaynaklanmaktadır. “Tezhîp özel bir terbiyeyle ortaya çıkmış duyma, düşünme ve yaşam biçimidir”. Kültürün ulusal tezhîbin milletlerarası olması ikinci farkı belirtmektedir. Bir insan ulusal kültürün etkisiyle kendi ulusal kültürüne değer verir. Fakat o kişi olgunlaşmışsa, yani tezhîbe uğramışsa, diğer milletlerin kültürlerini de sever” (Gökalp, 1991: 84).

Ziya Gökalp ikinci anlamı “tezhîp” kelimesiyle belirtiyordu. Arapça “tezhîb”in sözlükte anlamı *ıslah etme, düzeltme, seçme, arıtma ve terbiye* olarak açıklanmaktadır. Fakat Ziya Gökalp “tezhîp”i *seçici, seçmeci* anlamında kullanmıştır. Şöyle ki tezhîp ulusal değerlerle uluslararası değerler arasında ulusallık ve uluslararasılık arasında seçici konumdadır, bireşim yapıyor. Tercih etmek, bireşim yapmak için yüksek düzeye, olgunluğa, tezhîbe ulaşmak gerekir. Buna göre biz “tezhîp”e karşılık olarak “olgunluk” sözünü kullanmayı uygun bulduk.

Ziya Gökalp'e göre kültür ve irfanla ilgili milli zevk milli kültüre, yabancı zevkse irfana uygundur: “...her bir ulusun gerçek ve değişmez zevki “ulusal (milli) zevk”tir. Yabancı zevk bir tek ikinci derecede kaldığı zaman kabul edilebilir”. Eğer yabancı zevk ön plana, milli zevkse arka plana geçerse, o zaman irfan gerekir, kozmopolitlik ortaya çıkar. Ziya Gökalp yazıyordu: “Bir irfan ulusal kültürün hakkına girmediği sürede normaldir, ulusal kültürün haklarını çiğnemeye başladığı anda hasta ve sakat bir irfan anlamını kazanır” (Gökalp, 1991: 84).

Ziya Gökalp buradan şöyle bir sonuca varıyordu: Türkçülükle kozmopolitlik uyuşmaz, fakat Türkçülükle uluslararasılık arasında hiçbir çelişki yoktur, her bir Türkçü aynı zamanda uluslararası olmalıdır.

Ziya Gökalp: “diğer ulusların ulusal kültürlerini, onlara ait güzellikleri seveceğiz” – derdi. Fakat bu *sevgi* hiçbir zaman düşkünlük şeklini almayacaktır. Çünkü “biz gönlümüzü ezelden beri milli kültürümüze vermişiz. Bizim için dünya milli kültürümüzün güzelliğinden oluşturmaktadır”.

Gökalp “*Milli Terbiye*” makalesinde çağdaş uygarlığın temelini teknolojinin oluşturduğunu belirtiyordu: “Biz Avrupa uygarlığına onun teknolojisine onun teknolojisi yüzünden girmek istiyoruz”(Gökalp, 1959: 246). O, kültür ve terbiye açısından bizim kültürümüzün Avrupa’ya ihtiyaç duymadığını, bize daha çok Avrupa teknolojisinin gerektiğini yazıyordu. Oysa Türk kültürü kendi evrimi sayesinde gelişebilir.

Böylece Z.Gökalp kültür ve uygarlık hakkında aşağıdaki fikirleri söylemiştir:

- Kültür ulusun ruhunu, iç dünyasını, duygularını, geleneklerini ve düşüncelerini ifade eder. Bu yüzden de o doğal, öznel, ulusal, heyecanlı, irrasyonel, manevi olay hesap edilmektedir. Uygarlık zekânın harekât alanlarını, değişik halkların oluşturduğu maddi ve geleneksel değerleri kapsar. Bu yüzden de uygarlık yapay, nesnel, uluslararası, rasyonel, kısmen de maddi özellik taşımaktadır.

Y.Heyd’e göre Z.Gökalp’ın görüşünün şekillenmesinde Durkheim yanında Alman filozofu Ferdinan Tönnies’in de etkisi olmuştur. F.Tönnies 1887 yılında yazdığı *Yapay ve Organik Toplum* eserinde kültür, uygarlık, ulus ve halk konularını araştırmıştır. Gökalp Çağdaş Batı uygarlığıyla birleşecek milli medeniyetin Türk halkının gelişimini sağlayacağını düşünüyordu. O kültürün ve ülkülerin kaynağını sade halkta, onun ulusal medeniyetinde ve milli ruhunda görüyordu. Milleti kurtarmak için milli medeniyetin köklerine dönmek gerekir:

1) Eski Türklerin İslam’a kadarki medeniyet ve tarihini; 2) öz köküne sadık kalan, seçkin zümrelerin, üst tabakaların uygarlıklardan farklı olan milli medeniyetini öğrenmek gerekir.

İşte bu yüzden Gökalp, Eski Türk kültürünü, onun tarihini, bakış açısını, dinini ve geleneklerini tüm yönleriyle incelemiştir. 1923 yılında Ankara’da toplanan *Bilim Kurulu* üniversitelerde sosyoloji derslerinin okutulması için bir *Muhtasar İçtimaiyat*’ı Ziya Gökalp’ın yazması kararını verdi. Fakat Gökalp *Türk Medeniyet Tarihi*’ni tamamladıktan sonra yazabileceğini söylemiştir. Gökalp’ın ölümü üzerine *Türk Medeniyet Tarihi* tamamlanamadı. Ziya Gökalp *Türk Medeniyet Tarihi*’ni üç döneme ayırmaktadır: ilk dönem, buna *Eski Dönem* diyor, Türk ırkının tarih sahnesine girmesinden İslam dininin kabulüne kadarki devirdir. İkinci dönem, buna da *Orta Dönem* diyor: Türklerin İslam dinine girmesinden Batı medeniyetini kabulü zamanına kadar geçen

zamandır. Üçüncü dönem, Yeni Dönemdir, Türklerin Batı medeniyetini kabulünden sonraki dönemdir” (Gökalp, 1995: 8).

Gökalp da Harder gibi Türk ulusal kültür mirasının belirtilerini hazırda var olan halk kültürünün değişik alanlarında – edebiyatta, güzel sanatlarda, dini ve manevi değerlerde görmekteydi. O önce Fars, sonraysa Avrupa halklarının kültürlerini almış seçkin zümreden farklı olarak halkın kendi milli kültürünü koruduğunu belirtiyordu. Gökalp milli ruhun, milli kültürün kalkınmasında aydınların önemli katkıda bulduklarını belirtiyordu.

Gökalp kendi modernleşme öğretisini ortaya atarak gösterdi ki bu ideye uygun olarak “Türkiye kendi özgürlüğünü, bütünlüğünü, bağımsızlığını korumak için Çağdaş Batı uygarlığının değerlerini kabul etmelidir” (Gökalp, 1959: 259). O Avrupa uygarlığının bir parçası olarak sosyal bilimleri, sanayi teknolojilerini, iş paylaşımını çok beğenerek yazıyordu: “Avrupa’nın tüm gücünü, tek üstünlüğünü onun uygarlığında aramak gerekir. Bu uygarlık sayesinde de Avrupa Müslüman halklarını baskı altına almayı başarmış, onlar üzerinde egemen olabilmıştır” (Gökalp, 1959: 266).

Gökalp, Tanzimat’ın Batı uygarlığını yakalamaya yönelik reformlarını pek beğense de, onun yüzeysel, düzensiz özellik taşıdığını belirtmiştir. Aynı zamanda onlar mevcut kültürü de geri çevirmişler. Gökalp Batı uygarlığını Hıristiyanlıkla, Doğu uygarlığını İslam’la aynı tutmayı da keskin eleştiriyordu.

O Batıcıları ve İslamcıları kültür ve uygarlık konularına tek taraflı yaklaşımları yüzünden eleştiriyordu. Gökalp halk kültürünün belirtileri olarak sosyal yapıya, dine ve dile özellikle dikkat çekiyordu.

Gökalp Batı uygarlığının başarılarını kullanarak ulusal kültürün temellerinin sarsıldığını, bu uygarlığın değerlerinin ulusal kültürün içinde erimesini istiyordu. O Türkiye’de tek yazı dilinin oluşturulmasından yanaydı. “Gökalp’in kültür ve uygarlığın karşılıklı ilişkilerine ait öğretisine dayanarak dil reformlarının önemli yönleri ünlü formüllerinde görülmekteydi: Modernleşme, Avrupalılaşma (Batı uygarlığını yansıtan anlayışlar); İslamlaşma (bilimsel ve dini terimler); Türkleşme (gramer, sentaks, imla kuralları). Görüldüğü gibi dil reformlarının önemli yönleri Türk milletlerinin gelişimi yönleriyle üst üste düşmektedir” (Necefov, 2002: 83).

4. Sonuç

Böylece, Gökalp’in kültür ve uygarlık öğretisi Türk milletinin kalkınmasını tasarlayan Türkçülük idesinin bir parçası olarak bir tek Türkiye’nin değil, bütün Müslüman dünyasının sosyal-felsefi fikrinin önemli başarılarını yansıtmaktadır. Gökalp’in bu öğretisi Batı uygarlığının değerlerini benimsemekle Türk toplumunun modernleşmesi konusunun bilimsel açıdan çözülmesinde önemli yere sahiptir.

Çağdaş Türkiye'nin sosyal-felsefi fikir tarihinde Avrupalılaşıma sürecini hem destekleyenler hem de karşı çıkanlar olmuştur. Bu sürece karşı çıkanlar ulusal kültürün İslam'ın ve Batı uygarlığının değerleriyle bir araya gelemeyeceğini, onların birbirine zıt olduklarını söylüyorlardı. Gökalp ise bu birliğin onayını bilimsel-kuramsal açıdan kanıtlayabilmiştir. Gökalp “medeniyet” ve “uygarlık” anlayışlarının farklı yönlerini açıklayarak Türk ulusal kültürünün ve İslam'ın Batı uygarlığıyla bir araya gelebileceğini bilimsel-kuramsal açıdan araştırmıştır.

Gökalp'in düşünceleri onun devamçıları İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mehmet İzzet, Fuat Köprülüzade tarafından geliştirilmiştir.

Gökalp kendi yazılarında yavaş yavaş 1908 – 1909'lu yıllar devriminin önemli fikirlerinden – anayasalı monarşiden, İslam reformlarından, kapitalizmden, Osmanlıcılıktan, liberal demokrasiden, evrimcilikten uzaklaşmış ve cumhuriyetçiliğe, milletçiliğe, laisizme, devletçiliğe, halk demokrasisine ve devrimciliğe dayalı Kemalci yola girmiştir.

Böylece adı geçen yazıda yapılan araştırmalar sonucu biz tam eminlikle Z.Gökalp'in felsefi mirasının, kültür ve uygarlık öğretisinin tüm Türk dünyası ve Çağdaş Azerbaycan'da modernleşme süreçlerinin gerçekleşmesi açısından çok önemi olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Alimov, A. Türkiye// Kitapta. Emperyalizm Döneminin Tarihine Ait Denemeler. Moskova: Mısıl, 1934, s.50-51. (*Алимов Аб. Турция// В кн. Очерки по истории эпохи империализма. Москва: Мысль, 1934, с.50-51*).

BerkesNiyazi Türkiye'de Çağdaşlaşma, McGill Üniversitesi, Kanada, 1964

GökalpZiya. Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak. Ankara, 1960

Gökalp Z. Türkçülüğün esasları. Bakı: Maarif, 1991, 175 s.

Gökalp Ziya. Türk Medeniyeti Tarihi. Toker yayınları. 1995

Hasanova E.Y. Türk Yurdu Dergisinde İlerici Motifler// İzvestiya, Azerbaycan Bilimler Akademisi, 1961, №3 (*Гасанова Э.Ю. Прогрессивные мотивы в журнале «Тюрк юрду»//Известия, АН Азерб.ССР,1961, №3*)

Həsənova E.Y. Türkiyədə türkçülük ideologiyasının yaranması məsələsinə dair (XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri// Türkiyə Respublikası və Osmanlı dövləti. Bakı: Elm, 2000, s.188-197

Kriyev N.K. 20.Yüzyıl Türkiye Tarihi +Şarkiyat Enstitüsü, Rusya Bilimler Akademisi, 2007, s.112. (*Кривев Н.К.Истории Турции XX века.Крифт+ИВ РАН,2007,608 с.*)

Kurbanov R.O., Mustafayev A.K. Ziya Gökalp Felsefesinde Millet Anlayışı// kitapta, Felsefe: Tarih ve Çağdaşlık. Moskova: Mısıl, 1988, s.112 (*Курбанов Р.О., Мустафаяев А.Х.*

Концепция нации в философии Зия Гекалпа// В кн. Философия: История и современность. Москва: Мысль, 1988, с.112)

Beyhan, Mehmet Ali.Ziya Gokalp'in Tarih Anlayışı ve Türk Medeniyeti Tarihi Adlı Eseri.//<https://cdn.istanbul.edu.tr/file/1CD58DF90A/D14B7B93111F457B994DC079CF829D31?doi=>

Mustafayev A.K. Türk Yazarların Eserlerinde SSCB'deki Ulusal İlişkiler. Bakü: İlim, 1990, s.212. (*Мустафаев А.Х. Национальные отношения в СССР в трудах турецких авторов Баку: Элм, 1990, 212 с.*)

Necefov E.A. Sosyal Gelişmedeki Kültür ve Uygarlık Diyalektiği. Doktora tezi. Bakü: 2002, s.274. (*Наджафов Э.А. Диалектика культуры и цивилизации в общественном развитии. Диссертация... доктора философских наук. Баку: 2002, 274 с.*)

Rüstemov Y.İ. Çağdaş Türkiye'deki İslam ve Sosyal Düşünce. Bakü: İlim, 1980, s.160. (*Рустамов Ю.И. Ислам и общественная мысль в современном Турции. Баку: Элм, 1980, 160 с.*)

Таğıев Ө.Т.,Mustafayev A.X.,Balayev M.A.Azərbaycanda milli hərəkat ideyalarının yaranması və tarixi təkamülü.(XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəlləri) Bakı:ADPU-nin mətbəəsi,1994, 83 s.